

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՔԱՐԸ լացաւ. ջուրը լացաւ. ու ծառն է որբ.
Գիւղին սարէն իջնող հովուին սրինգն է լըռած.

Հասկերուն մէջ ալ կը թօշնի ծաղիկը բորբ,

Ու կռուներն իր բոյնը չի գտներ՝ հողմահալած...

Ո՛ր է ծուխին շունչը, ո՛ր է ձայնն անձրեւին,

Ո՛ր ճրագներուն շողն հարսներու մատներէն ցայտ.

Մութը կ'իջնէ եւ լո՛ւռ սրբաբերը կ'արիւնին.

Տրտում իր վէպը կը հեծէ աղբիւր մ'անցայտ:

Նոր արշալոյս մը կը ծագի սրտէն ցեղին.

Գարնան աղուոր աղջիկ մըն է լացող ուռին.

Զէ մեռած Ան որ լոյսն երգեց հայ ճրագներուն.

Սէրը երգեց. ոսկի որան, եզն ու արօր,

Եւ իր ձայնին մրրիկին մէջ խորհրդաւոր

Դեռ կը հոսի ջուրը պղտոր մեր գետերուն...

ԱՐՍԵՆ ԵՐԿԱԹ

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Շահեկան կտոր մը

Վերջերս, Բարիգի Նուպարեան Մա. տենադարանի Գրադարանապետ բարեկամս Պ. Ա. Անտոնեան կ'իմացնէր ինծի թէ, ազգայինի մը կողմէ Մատենադարանին նուիրուած մէկ քանի Հայ դրամներու մէջ կայ հատ մը, Լեւոն արձանագրութեամբ, որուն երկու երեսի պատկերի տեղերը արաբերէն արձանագրութիւններ կան, ու իմ կարծիքս կը հարցնէր:

Բնականաբար, հետեւէն, առանց դրամը տեսնելու բան մը չէի կրնար ըսել:

Գալով վրայի արձանագրութիւններուն, չէ՛ այնպէս, ինչպէս ո՛չ—դրամագէտի մը աչքով տեսեր էր բարեկամս:

Դրամին առաջին կողման արձանագրութիւնն որոշակի ընթեռնի է.

Լ Ե Ւ Ո Ն Թ Ա...

Իսկ Բ. կողմէն կը կարդացուի

... Լ Ի Ք Ա Ղ Ա Ք Ս Ի Լ

Երբ ուշադիր նայուածքով մը զննուին երկու կողմի պատկերները, այն ատեն հարցը պիտի պարզուի.

Պահ մը մտածելով որ, մի որ եւ է ճարտարական ոսկերիչի կողմէ կեղծուած կտոր մըն է, կարգ մը ցուցումներ ըրի ճշդելու համար այդ պարագան, և միանգամայն խնդրեցի որ ինծի զրկէ այդ դրամին որոշմը, եթէ կարելի չէ զրկել լուսանկարը:

Պ. Անտոնեան բարութիւնն ունեցաւ ինծի զրկելու այդ հետաքրքրական դրամին լուսանկարը. ու իմ պատասխան—կարծիքս յայտնելէ յետոյ անոր, աւելորդ չեմ նկատեր «Բազմավէպ»ի միջոցաւ ալ այդ դրամը ճանչցնել Հայ դրամագիտութեամբ ըզբաղողներուն, և հետաքրքիր ազգայիններու:

Հաւաստուածին համաձայն, այդ դրամը արժաթեայ է, և ունի սովորական մեծութիւնը Ռուբինեան արծաթ Հայ դրամներու:

Առաջին կողմի պատկերն է, թէեւ բնական աւրուած, և սակայն զգալիօրէն որոշ, թագաւորը որ կը ձիավարէ դէպի աջ, սովորական motif Ռուբինեան Հայ արծաթ և մաս մը պղինձ դրամներու:

Նոյն այս կողման պատկերին վրայ, դատելով լուսանկարէն, կը տեսնուին հետքերը արաբերէն surcharge եղած արձանագրութեան մը, զոր կարելի չէ կարդալ:

Երկրորդ կողմի պատկերը արդէն բոլորովին կը պարզաբանէ պարագան:

Որքան ալ արաբական նուիրական տառազը, «Լէ Իլէ...»ն տեսնուի, և սակայն անոր տակն իսկ որոշակի կ'երեւայ Ռուբինեան առիւծը, դարձած դէպի աջ, պոչը բեկբեկ:

Ուրեմն, որոշ է որ դէմ յանդիման կը

գտնուինք կիրիկեան Հայկական դրամի մը; որուն վրայ արարական արձանագրութիւն մըն ալ surcharge եղած է:

Անձանօթ պարագայ մը չէ ասիկա, քանի որ Հ. Սիւլիւեանի պատուական գրքին հրատարակիչը Հ. Գալէմբեարեան իր յառաջաբանին մէջ, որոշակի կը ճշդէ թէ, ի շարս այլ դրամներու, զանց եղած է այդ հրատարակութեան մէջ յիշատակութիւնն ու նկարագրութիւնը այն Ռուբլինեան դրամներուն... «որոնց վրայ արարական խօսք մը կամ նիշ մը կայ»: (Յառաջաբան, էջ Ժ):

Թէ ո՞ր Լեւոնին կողմէ տպուած է այդ դրամը, այնքան ալ դժուար չէ ճշդել: Նկատի առնելով արձանագրութեան գրեւորու ձեւը, ձիւլարող թագաւորի ձիւն յատկանշական պոչը, ու մանաւանդ երկրորդ կողման առիւծին բեկրեկ ու բոցածեւ պոչը, անվարան կարելի է ըսել թէ, այդ դրամը պէտք է զասուորել Լեւոն Ե.ի կողմէ տպուածներու շարքը. (վերջինը Լեւոն Զ. հաշուելով):

Որքան որ ալ Հ. Գալէմբեարեան յիշատակութիւնը կ'ընէ նման դրամներու, բայց կը խոստովանիմ որ, մօտաւորապէս քառորդ դարէ ի վեր կը զբաղիմ Ռուբլինեան Հայկական դրամներով, թերեւս հարիւրաւորներու հանդիպած եմ, առիթը ունեցած եմ տեսնելու կիրիկիոյ վեհ. կաթողիկոսին Սահակ Բ.ի աննման հաւաքածոն, որ տարագրութեան շրջանին կորսուեցաւ, — անդամանելի կորուստ Հայ դրամագիրտութեան համար, — և սակայն երբեք առիթը չէի ունեցած տեսնելու արաբական խօսք մը կամ նիշ մը կրող Հայ դրամ մը:

Եւ ինձի պէս կարծեմ շատ շատեր:

*
* *

Հարց է սակայն թէ ինչո՞ւ այդ արաբական նուիրական ասացուածք «լէ իլէ...»ն Հայ դրամի մը վրայ, և այնպիսի ձեւով մը որ անհետ կ'ընէ առիւծին կռնակին վրայ բարձրացող խաչը:

Ըստ իս, սապէս կարելի է բացատրել այդ պարագան:

Ծանօթ է ամէնուն որ, կիրիկեան Հայ իշխանութեան վերջին շրջաններուն Հայերը յաճախ պարտաւորուած են Եգիպտոսի Սուլթաններուն կամ անոնց Բերիոյ տեղակալներուն պատերազմական տուգանք, և նոյն իսկ տարեկան հարկ վճարելու:

Երբ երկիրը արդէն տնտեսապէս գրեթէ փճացած էր, հաւանօրէն եղած է ատեն որ, վճարումները, տուգանք կամ հարկ, եղած են շրջաբերութեան մէջ գտնուող արծաթ դրամներով ալ:

Եւ որովհետեւ այդ արծաթ դրամները արդէն ծանօթ էին հրապարակին վրայ, զայնս ստացողները փոխանակ ձուլելու և նոր արձանագրութեամբ նորեր տպելու, զոհացած են միայն իրենց նուիրական ասացուածք «լէ իլէ...»ն դրոշմելով վրան. այնպիսի ձեւով մը որ խաչը եղծուի:

Բայց եթէ այդպէս է, ինչո՞ւ ուրեմն ցարդ բազմաթիւ նման դրամներ չեն գտնուած, պիտի հարցուի:

Նախ՝ Հ. Գալէմբեարեան կը յիշատակէ արդէն նման դրամներու գոյութիւնը. և յետոյ, ո՞վ ըսաւ որ Ռուբլինեան Հայ դրամներու ամբողջութիւնը ճանչցուած է:

Ո՞վ կը զբաղի Հայ հին դրամներով. քանի՞ Հայ կը ճանչնար որ այդ նուիրականութիւններով հետաքրքրուին, ու կորուստներ ի յայտ բերեն:

Երբ մարդիկ հեւ ի հեւ վազը մը ունին ոսկի և արծաթ, և կամ անոնց համարժէք թուղթ-դրամներ հաւաքելու, ո՞վ է խենդեցեր որ՝ ո՞ր եւ է արժէք չներկայացնող Հին հայ դրամներու համար ժամանակ վատնէ...:

Ամէն պարագայի մէջ, շնորհակալ ըլլանք նուիրատու Ազգայինին, որ Նուպարեան Մատենադարանին ընծայարեւած իր կտուրով, Հայ դրամագիրտութեան շարքի օղակներուն վրայ անձանօթ ու շահեկան հատմը եւս աւելցուց:

Հալէպ, 1935

Մ. ԵՐԵՅԵԱՆ

Պ Ա Տ Ա Ռ Ի Կ Ն Ե Ր

ԼՈՒՍԱԾԻՐ ՇԱԲԱԹԱՑԵԱԼ ՎԱՆՔԵՐԷՆ

(Շար. տես Բազմավէպ. 1935. էջ 139)

Մելիտինէի — Մալաթիա — Վանքերը. — Շարաթացեալ այս վանքերու վրայ խօսելէ առաջ, ոչ թէ միայն պատմութեան մէջ, այլ, դեռ կանգուն եւ դարերու շալակովը բեռնաւորուած դարերը հեգնող ու տարիներուն ծիծաղող շատ մեծահարուստ կողերով ու հողանի կուրծքերով այլ շաբաթացեալներու վրայ յոյժ համառօտակի պատկերագծում մը պիտի ընեմ շեղումով մը նիւթէն, այսպիսով շաբաթացեալ վանքերու վրայ աւելի զաղափար մը ունենալու համար՝ իրենց կարեւորութեան տեսակէտէն:

Մելիտինէն շատ հին դարերէն մեծ դէպքերու թատերավայրն է եղած և նշանաւոր դէմքերու ալ հանդիպավայրը. քաղաքական, զինուորական, կրօնական (իր աղանդամուրի բոլոր փուլերովն ու տեսակներովը) գրեթէ կեղծոն մը ժամանակներու մէջ: Աւատական, իշխանական, տիրապետական, երբեմն ինքնակալական ամէն կողմերովն ու բոլորումովը տարիներու եւ դարերու ընդմէջ: Ամէն ցեղ Հիթիթներէն ալ առաջ ու վերջ, ինչպէս Ասորիք, Քաղդէացիք, Մարք, Պարսիկք, Արաքք, Հայք, մինչև Սելճուքներ, Լէնկիթիմուքներ և դեռ փոքր ու մեծ ուրիշներ, որոնք ունեցեր են զեր ու եղած են տէր ընդերկար ժամանակ, թողուցած են հետքեր, զծեր են ուղիներ, ազդեցութիւն, տպաւորութիւն բարքի, վարքի, ապրելակերպի, սովորամուտութեան, աւանդամուտութեան, կրօնամուտութեան, միշտ աղանդամուտութեան: Գեղարուեստն ու ձեռարուեստը ճարտարագիտութեան, ճարտարապետութեան զուլի գործոցներովը հին արուեստագիտութեան մեծ ու վսեմ փառքը կը յայտնաբերեն, ու

րոնց ի տես և ի լու զիտեւուդ ընդ երկար կը հիանաս անյագուրդ պշհայեցմամբ: Փառապանծ այդ շրջաններուն տիրապետութեանց վեհութիւնը՝ մրճագրչի, դուրատողերու և կարկինագծերու, որոնք այնքան հոյանշան դուրս կը բերեն հանճարեղ մտքերու, ճարտար ու ճկուն մատներու գործերն սքանչելի, որպէս պատառի գրուած, տողուած, ու պատկերացուած ապառաժ կողերու, կրանիթ կուրծքերու, քարէ տախտակներու վրայ, ուր կարծես ամէնը հոն կը խօսին դեռ համբերու լուծեամբը դարաւոր. և սակայն շատ աւելի զմայլեցնող զարմացնող ու զիւթող: Մելիտինէն կեղծոնովը մինչև սեւ հողերու, Ծոփաց, Եղեւսիոյ, և Գերմանիկի ու Արկադեան սահմանները ամէնօրեայ խօսուածքն ունի և կարծես կազմակերպեալ ցուցահանդէսը. ճոխ հնութիւններու թանգարան մը, որ զժբախտաբար զայն իր փճացումէն պահպանելու, անկէց օգտուելու, և կարելի եղածներովը թանգարաններու մէջ գետեղելու պակասն ու թերութիւնը կը նշմարուէր Սուլթանական օրերուն. Հանրապետական սա շրջանին արթնութիւն մը դէպ ի հնութիւնները, գուրգուրանք մը և գնահատանք մը կը նշմարուի: Երեսուն դարերով իր գոյութիւնը պահած, ինքրմով կուրծք ու քամակ տուած ամէն տգիտական, տիրական, բռնական, վանդալական պատահարներու, և բնութեան խեղ ու խել յարձակումներուն շանթալից, ձիւնաբքալից, տօթակիզալից և այսօր դեռ կը մնան անըմբռնելիօրէն կերտուն ու կանգուն շատերով ամպածրար ո՞րքան հրաշակերտ, քանի՞ փառակերտ, մտքի գրչի ու մուրճի այդ վարպետներուն անմոռանալի